

**DİN GÖREVLİLERİNİN BİR AFET BİÇİMİ OLAN DEPREM HAKKINDAKİ
ALGILARI***
**THE VIEWS OF RELIGIOUS OFFICIALS ON EARTHQUAKES AS A TYPE OF
DISASTER**

İkram BATIR

Bitlis Eren Üniversitesi, Acil Durum ve Afet Yönetimi Anabilim Dalı
İkrm13@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9969-0288

Celal İNCE

Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
celalince548@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6081-4100

Öz

Bu çalışmanın temel amacı Bitlis ili Tatvan ilçesinde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan imam ve Kur'an kursu öğretmenlerinin bir afet biçimi olan depremi nasıl anlamlandırdıklarını ve algıladıklarını öğrenmeye çalışmaktır. Çalışmada depremin; kader, tevekkül, irade ve sorumluluk gibi dini kavramlarla ilişkisi tartışılmış ve bir durum tespiti yapılmak istenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda 9 imam ve 6 kadın Kur'an kursu öğretmenleri olmak üzere 15 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Tezin amacına uygun yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış, konu bağlamında 5 temel ve 17 alt soru olmak üzere 22 soru ile din görevlilerinin deprem hakkındaki düşünceleri/algıları anlamaya çalışılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların bir kısmı kader ve tevekkül kavranmalarının toplumda bağlamından kopartılarak ve Allah'ın tavsiye ettiği sorumluluk bilincinden soyutlanarak kullanıldığını ifade ettiler. Ayrıca din görevlilerine deprem hakkındaki görüşleri soruldu. Yapılan görüşme sonucunda din görevlilerinin bir kısmı depremin daha çok ceza, uyarı ve imtihan gereği meydana geldiğini belirtirken bir kısmı da depremin İlahi Kanunlar/Adetullah kapsamında meydana geldiğini ifade ettiler. Bu kapsamda depremlerin Adetullah Kanunu gereği meydana gelmesinin olağan olduğu ve önemli olan Allah'ın vermiş olduğu akıl ve irade ile insanların sorumluluklarının bilincinde olması, depreme karşı gerekli önlem ve tedbirlerin alınması gerektiğinin belirtildiği izlenmiştir. Zira inanç bağlamında din görevlilerinin kader ve tevekkülün insana bir sorumluluk yüklediği vurgusu yapıldığı görülmüştür. Yapılan görüşmelerde bazı din görevlilerinin deprem gibi olayların afete dönüşmesinde insanların sorumsuzluğu ve tedbirsizliklerinin belirleyici olduğunu ifade ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Afet, Deprem, Din, Kader, Tevekkül, İrade

* Bu makale *Din Görevlilerinin Bir Afet Biçimi Olarak Deprem Hakkındaki Algıları: Tatvan İlçesi Örneği* adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Abstract

The primary objective of this scholarly investigation is to comprehend the perspectives held by religious authorities, specifically the Imams and Quran course instructors affiliated with the Presidency of Religious Affairs within the Tatvan district of Bitlis province, concerning the multifaceted dimensions of earthquakes as catastrophic phenomena. In this research, we delve into the relationship between earthquakes and religious concepts like fate, trust, free will, and responsibility, aiming for situational determination. To accomplish this, we employed qualitative research methods and techniques. In this context, we interviewed 15 individuals, consisting of nine imams and six female Quran course instructors. We developed a semi-structured interview questionnaire tailored to the study's objectives, comprising 22 questions, including five primary inquiries and 17 sub-questions, to gain insights into the beliefs and perspectives of religious officials regarding earthquakes. Some interviewees pointed out that the concepts of fate and tawakkul are often used in society without considering their context and without incorporating the sense of responsibility recommended by Allah. Furthermore, we asked the religious officials for their views on earthquakes. The interviews revealed a range of opinions among these officials. While some believed earthquakes were primarily a form of punishment, a warning, or a test, others contended that earthquakes occur within the framework of divine laws, or Adetullah. In this context, it became evident that it is considered normal for earthquakes to occur under the Law of Adetullah. The key takeaway is that individuals should be aware of their responsibilities, guided by the intellect bestowed by Allah, and take the necessary precautions and measures in anticipation of earthquakes. Regarding faith, it was apparent that religious officials emphasized that destiny and trust impose a duty upon human beings. Additionally, the interviews revealed that some religious officials pointed out that people's negligence and the absence of preventive measures play a significant role in transforming events like earthquakes into full-fledged disasters.

Keywords: Disaster, Earthquake, Religion, Fate, Resignation to God's will, Willpower

Giriş

Arapça kökenli bir kavram olan afet; Türkçe 'de daha çok felaket, facia, musibet gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kavramların zaman zaman birbirinin yerine de kullanıldığı görülmektedir.¹ Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD) afeti: "Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay" şeklinde tanımlamaktadır.² Afetlerin belirgin özelliklerinden biri, zaman döngüsü içerisinde tekrarlanan bir yapıya sahip olmalarıdır. Bu kapsamda geçmişten günümüze deprem, salgın hastalıklar, sel gibi birçok olay

¹ Ahmet Gökçen, "Afet Kavramı ve Başlıca Afet Türleri", *Afet Sosyolojisi*, ed. İslam Can (Konya: Çizgi Kitapevi, 2020), 41.

² AFAD, *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*, (Erişim 15 Mart 2023).

meydana gelmiş, bu olaylar kitlesel ölümlere sebep olmuş ve toplumsal hayatı derinden etkilemiştir.³ Günümüzde de pek çok afet meydana gelmeye devam etmektedir. Dünya var olduğu müddetçe bu afetlerin çeşitli şekillerde varlığını göstermeye devam edeceği düşünülmektedir.⁴

Zamana ve toplum tipine göre afetler farklı biçimlerde açıklanabilmektedir. Geleneksel toplumlarda afetler daha çok dini kaynaklarla açıklanırken pozitivist modern toplumlarda ise daha çok doğa kaynaklı unsurlarla açıklanmaktadır.⁵ Türkiye’de de afetlerin oluşumları farklı şekillerde değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır. İnsanların bir kısmı afetlerin neden-sonuç ilişkisi kapsamında doğa kaynaklı meydana geldiğini ifade ederken bir kısmı ise afetlerin ahlaki yozlaşmalardan kaynaklandığını ifade etmektedir.⁶ Kişiler afetleri genel olarak sahip oldukları kültür ve inanç dünyalarına göre yorumlamaktadır. Bu kapsamda afetlerin anlamlandırılma ve açıklanmasında din kurumu önemli bir işlev üstlenmektedir. Arapça’da zelzele olarak tabir edilen deprem; sebep olduğu yıkım, ölüm, korku gibi nedenlerle genel olarak kıyametin kopmasına benzetilmektedir. Hatta deprem meydana geldiği zaman çoğu kişi ‘acaba kıyamet mi koptu’ düşüncesine kapılmaktadır. Zira İslam toplumlarında yaşayan kişiler çoğunlukla dini değerlerle büyüme ve bu değerler ekseninde zihin dünyaları şekillenmektedir. Dini doktrinler insanların hayatlarında etkili olduğu için deprem onların düşüncelerinde kıyameti fazlasıyla çağrıştırmaktadır. Kur’an-ı Kerim dinlenirken veya dini hikâyeler okunurken hep bu mesajlarla muhatap olunmaktadır. Bu durum, insanların olayları değerlendirme bakışını etkileyebilmektedir.⁷ Bu bağlamda din ile afetleri algılama ve anlamlandırma düşüncesi arasında güçlü ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilişkilerin çözümlenmesi, toplumların afetleri nasıl yorumladıkları ve afetlere hazırlık açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1. Toplumlarda Afetleri Anlamlandırma Çabası ve Din

Geleneksel düşünceye sahip insanların önemli bir kısmı ilahi çağrıya uymama veya ahlaki yozlaşmalar sonucunda deprem, sel, kıtlık, volkanik patlama vb. olaylar sonucu afetlerin ortaya çıktığını düşünmektedir. Ancak pozitivist düşünceye sahip bireyler ise afetleri ağırlıklı olarak teknik unsurlarla ilişkilendirmektedir. Bu kapsamda pozitivist düşüncenin yaygın olduğu modern toplumlarda meydana gelen olayların temel müsebbibi doğal süreçler (fay hatları gibi) olduğu görüşü ön plana çıkmaktadır. Afetlerin sorumlusu sorumluluklarını yerine getirmeyen kamu görevlileri, iş yüklenicileri (müteahhitler vb.), plansız yapılaşmalar gösterilmektedir. Olayların yıkıcı olmasında insan eylemlerinin etkili olduğu düşüncesi hâkim olmaktadır. Modern toplumlarda deprem, sel vb. olaylar sonucu ortaya çıkan afetler ahlaki bozulmadan kaynaklı oluştukları düşüncesi çok

³ Celal İnce, “Afetler Çağı, Afetlerin Yapısal Dönüşümü ve COVID-19”, *Journal of Turkish Studies* 15/4 (2020), 567.

⁴ Ejder Okumuş, “Tabii afetler, Din ve Toplum-Marmara Depremi Örneği” 15/3 (2002), 339-379.

⁵ İnce, “Afetler Çağı, Afetlerin Yapısal Dönüşümü ve COVID-19”, 569.

⁶ Okumuş, “Tabii Afetler, Din ve Toplum-Marmara Depremi Örneği”, 339-379.

⁷ Talip Küçükcan- Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2000).

fazla kabul görmemektedir. Bu bağlamda afetler, zaman ve dönemlere göre insanlar tarafından farklı biçimlerde anlamlandırıldığı anlaşılmaktadır.⁸

İnsanlar hayatlarında meydana gelen stres ve sorunlarla mücadele etmek ve bunlarla başa çıkabilmek için farklı yol ve yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemler hem maddi hem manevi unsurları içermektedir. Her ne kadar modern toplumlarda din olgusu afetlerle mücadelede bir engel teşkil ettiği düşünülse de yapılan bazı araştırmalar afetlerle başa çıkmada dini inanç ve ritüellerin oldukça etkili olduğunu göstermektedir.⁹ Çünkü Covid-19 sürecinde insanların başvurdukları yöntemlerden biri de dini başa çıkma yöntemi olduğu görülmüştür. Covid-19 virüsünün sebep olduğu stres ve kaygıyla başa çıkmada insanların hangi yöntemlere başvurduklarına ilişkin yapılan bir araştırmada; ilk sırada katılımcıların %39,6'sı ibadet ve dua ederek Covid-19 ile başa çıkmaya çalıştıklarını ifade ettiği izlenmiştir. Bu araştırmaya göre, her 5 kişiden 2'sinin Covid-19 sürecinde dini saiklerle hareket ettiği görülmüştür. Katılımcıların %28,6'sı ise salgını dini kavramlarla açıklayarak dini referanslarla salgınla başa çıkmaya çalıştıklarını dile getirmiştir.¹⁰

İslam toplumlarında depremin daha çok dini çerçevede yorumlandığı ve bu açıdan birçok ayet ve hadislerden referanslar getirildiği bilinmektedir. Bunun yanında Hıristiyan ve Yahudi toplumlarında da benzer durumu gözlemlemek mümkündür. Özellikle Orta Çağ Hıristiyan dünyasında depremler genellikle dini perspektifte ele alınmış ve yorumlanmıştır. Bu durum Orta Çağ Katolik mezhebinde daha baskın olmuştur. Örneğin, 1755 yılında Portekiz'in Lizbon şehrinde büyük bir depremin meydana gelmesi ve 15 binden fazla kişinin hayatını kaybetmesi bazı gruplar tarafından ahlaki bozulma ve yozlaşma ile açıklanmaya çalışılmıştır.¹¹ Yahudi toplumunda da afetlere yaklaşım tarzı Hıristiyan toplumuyla paralellik arz etmektedir. Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta yaratıcıya karşı çıkılması durumunda insanların çeşitli musibetlere/afetlere maruz kalacağı şu ayetlerle belirtilmektedir:

*"Ama beni dinlemez, bütün bu buyrukları yerine getirmezseniz, cezalandırılacaksınız."*¹²

*"Kurallarımı çiğner, ilkelerimden nefret eder, buyruklarına karşı çıkar, antlaşmamı bozarsanız, sizi şöyle cezalandıracağım: Üzerinize dehşet salacağım. Verem ve sıtma gözlerinizin ferini söndürecek, canınızı kemirecek. Boşa tohum ekeceksiniz, çünkü ürünlerinizi düşmanlarınız yiyecek..."*¹³

*"Eğer karşı çıkmaya devam eder, beni dinlemek istemezseniz, günahlarınıza karşılık cezanızı yedi kat artıracam"*¹⁴

Yukarıda verilen Tevrat ayetlerinde, ilahi mesaja uyulmadığı takdirde günahlarının cezası olarak insanların salgın hastalıklar gibi afetlerle

⁸ İnce, "Afetler Çağı, Afetlerin Yapısal Dönüşümü ve COVID-19", 569.

⁹ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2002), 246.

¹⁰ Hasan Kaplan vd., "Doğal Afetleri Anlamlandırma ve Başa Çıkma: Covid-19 Salgını Üzerine bir Saha Araştırması", *Journal of Turkish Studies* Volume 15/4 (2020), 589.

¹¹ Küçükcan- Köse, *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*.

¹² "Kutsal Kitap", *Levililer*, 26/14 (Erişim 02 Mayıs 2023).

¹³ "Kutsal Kitap", *Levililer*, 26/15-16 (Erişim 02 Mayıs 2023).

¹⁴ "Kutsal Kitap", *Levililer*, 26/21 (Erişim 02 Mayıs 2023).

cezalandırılacakları ifade edildiği görülmektedir. İslam toplumunda da afetlerin meydana geliş nedenlerini algılama/anlamlandırma biçimi, genel olarak Hristiyanların ve Yahudilerin düşüncesiyle benzerlik göstermektedir. Kur'an'da Mülk Suresi 16., Sebe' Suresi 9., Hac Suresi 1.-2., İsrâ Suresi 68., Nahl Suresi 26.-45.-46., Araf Suresi 78.-91. ve En'am Suresi 65. ayetlerinde depremden söz edilmektedir. İlgili ayetlerde meydana gelen depremlerin genel olarak insanların isyanlarından ve günahlardan dolayı meydana geldiği bilgisi ön plana çıkmaktadır. Nitekim Allah birçok ayette kişilerin başına gelen bazı olumsuz durum ve hadiselerin kişilerin kendi eylemlerinin sonucu olduğunu dile getirmektedir. Bu konu, "*Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Bununla beraber o çoğunu affeder*"¹⁵ ayetinde açıkça ifade edilmektedir. Geçen ayette kişinin başına gelen musibetlerin insanın kendi eylemleri, irade/tercihleri sonucu meydana geldiği anlatılmaktadır. Nihayetinde 3 Kutsal/Semavi Kitap'ta (İncil, Tevrat ve Kur'an) deprem, sel, kıtlık vb. olayların insanların Allah'a olan isyanları, ahlaki yozlaşmaları ve ilahi çağrıya uymamaları gibi sebeplerden meydana geldiği ifade edilmektedir. Bu kapsamda İslam toplumlarında afetler yaygın olarak aşağıda verilen kavramlarla ilişkilendirilmektedir.

1.1. Afet-Kader İlişkisi

Kader kavramı k-d-r kökünden türemiştir. Arapça kökenli olan bu kavram sözlük olarak; takdir etmek, bir şeyin miktarı, ölçüsü ve değerini biçmek, açığa çıkarmak, tayin etmek, belirlemek, hikmete göre iş yapmak, bir şeyin şeklini, hacmini ve ölçüsünü belirlemek manalarına gelmektedir. Ayrıca, Allah'ın ilim ve irade sıfatlarıyla ilgili bir kavram olan kader; evreni, varlık ve olayları belli bir nizam ve ölçüye göre düzenleyen ilâhî kanunları da ifade etmektedir.¹⁶ Kader konusu, hadis kaynaklarında "Kitabü'l-Kader" başlığı altında soru-cevap şeklinde izah edilmiştir. Bu açıdan sadece Sahihî Buharî'de kaderle ilgili 26 hadis rivayet edilmiştir. Diğer hadis kitaplarında da kader ile ilgili benzer hadislere rastlamak mümkündür.¹⁷ Hz. Muhammed bir hadisinde "Her şeyin bir kadere (ölçü ve plana) göre" meydana geldiğini belirtmiştir.¹⁸ Allah'ın her şeyi bir ölçüye/kadere göre yarattığı Kamer süresinde "*Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık*"¹⁹, Furkan suresinde ise "*O her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir*"²⁰ biçiminde ifade edilmektedir. Bu ayetlerde Allah, evreni yaratırken belli bir düzen ve ölçü dâhilinde yarattığına ve hiçbir şeyin tesadüfî oluşamayacağına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda deprem gibi afetler de Allah'ın iradesi ile meydana geldiği ifade edilmektedir. Zira kâinatta olan her şey bir sebep-sonuç ilişkisi içinde yaratılmaktadır. Örneğin, yağmur bulutun, bulut buharlaşmanın, buharlaşma da

¹⁵ Şûrâ 42/30 (Erişim 07 Mayıs 2023).

¹⁶ Tuba Altuncu, *İnsan İradesi ve Kader İlişkisi* (Elazığ, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

¹⁷ Fikret Karaman, "Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci", *Diyanet İlmî Dergi* 56/3 (2020), 903-936.

¹⁸ İmam-ı Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992).

¹⁹ Kamer 54/49.

²⁰ Furkân 25/2.

sıcaklığın sonucudur. Böylece Allah yağmuru bulutla her meyveyi de kendi ağacıyla vermektedir. Gerçek anlamdaki Adetullah denilen ilahi kanun budur.²¹

Kader konusu günümüzde olduğu gibi geçmişte de insanlar tarafından farklı manalarda kullanılmış ve yorumlanmıştır. İslam tarihinde meydana gelen olaylar, siyasi krizler, toplumsal olaylar kader kavramının değişik anlamlarda kullanılmasına neden olmuştur. Birçok din âlimi bu konuda kaderi birbirinden farklı şekillerde yorumlamışlar. İnsanlar kader konusunda bir yandan sınırsız bir iradeye sahip olan Allah'ın sıfatları karşısında bir yandan da kendi sınırlı iradeleri arasında kalmış ve konu karmaşık bir hale gelmiştir. Kader kavramının bazen bağlamı haricinde farklı anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir.²² Kader kavramının değişik alanlarda farklı yorumlandığı gibi afetleri anlamlandırma konusunda da özellikle halk arasında yanlış yorumlandığı düşünülmektedir. İslam dininin inanç esaslarından biri olan kaderin halk arasında zaman zaman basit bir *yazgıcılık* olarak nitelendirildiği gözlemlenmektedir. Örneğin, depremden dolayı meydana gelen afetlerin olumsuz sonuçlarını insanın sahip olduğu sorumluluğu perdeleyip "*kader böyle buyurdu*" şeklinde nitelendirmenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Fay hatlarının kırılması durumu, ilahi kanunun bir gereği olarak Allah'ın kaderi/ölçüsüdür. Bu ilahi kanunun ortaya çıkmasının afete dönüşmesine sebep olan beşeri etkenler olduğu değerlendirilmektedir. Bu etkenler, insanların tedbirsizliği ve ihmalkârlığı olduğu tahmin edilmektedir.²³ Bu bağlamda deprem gibi olaylar sonucu ortaya çıkan afetler, dini inancın gündeme gelmesine, kaderin sorgulanmasına veya farklı yorumlanmasına sebep olmaktadır. Bu açıdan kadere farklı anlam yüklemeleri ortaya çıkabilmektedir.

Kader toplum tarafından kabul görmüş yaygın düşüncenin aksine sorumluluk gerektiren bir düşünce biçimidir. Bazı kişiler kader kavramını belli bir çabayı, gayreti ve sorumluluğu gerektirmeksizin bir çeşit savunma mekanizması olarak algılayıp kullanmaktadır. Bu bağlamda genellikle insanlar göstermiş oldukları başarılarla karşı övünmekte fakat bir afet veya olumsuz bir durum karşısında bu kötülüğü başka bir yere atfetme çabası içerisine girmektedir.²⁴ İnsan yaşadığı olumsuz durumlara karşı doğası gereği belli koşullarda kaderciliği yatıştırıcı bir savunma mekanizması olarak görmektedir. Bazı insanlar büyük olasılıkla bu savunma mekanizmasını bir çıkar yol olarak değerlendirmektedir. Çünkü insan, düşünce ve davranışları arasında dengeli ve tutarlı olmaya çalışmaktadır. Ancak kimi zaman bu denge ve tutarlılık kaybolabilmektedir. Bu tutarsızlık ve dengesizlik, bilişsel çelişki olarak nitelendirilmektedir.²⁵

Aşağıda belirtilen hadisten de kaderin tedbiri ve sorumluluğu gerektirdiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed yıkılmaya yüz tutmuş bir duvarın önünden

²¹ Osman Karadeniz, "Kader/Takdir: Her Şeyin Bir Ölçüye Göre Yaratılması", *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 459-466.

²² Ahmet Rifat Sağlam, *Kur'an'da Kader ve İnsan Psikolojisine Etkileri* (Ahir Zaman, 2018), 45.

²³ İlhami Güler, "Doğal Felaket, Afet ve Kader" (Erişim 17 Mayıs 2023).

²⁴ Cüneyd Aydın, "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (2019), 101-122.

²⁵ İsmail Bulut, "Kader-Engellilik İlişkisine Kelami Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 20-51.

geçerken birden yürüyüşünü hızlandırmıştır. Bunun üzerine kendisine: “Allah’ın kazasından mı kaçırıyorsun?” diye sorulduğunda, “Evet Allah’ın kazasından kaderine kaçırıyorum.” şeklinde cevap vermiştir.²⁶ Hz. Muhammed tehlike oluşturacak bir alandan hızlıca geçerek “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun” şeklindeki söylemlere karşılık tedbirli davranmanın kaderin bir gereği ve parçası olduğunu hal diliyle ifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla İslam düşüncesinde “kadere iman” gerekli tüm tedbirleri almayı gerektirmektedir. Bir örnek daha verilirse; Hicretin 18. senesinde Ebû Ubeyde b. Cerrah’ın komutasında İslâm ordusu Şam’da iken askeri yardım istenmişti. Bunun üzerine Hz. Ömer bir grup askerle Şam’daki orduya yardım etmek amacıyla “Serğ” denilen yere geldiğinde, şehirde “Amvas Taunu” olarak bilinen bulaşıcı bir hastalık zuhur etmiş ve Şam’da bu hastalıktan 30 bin kişinin vefat ettiği bildirilmiştir.²⁷ Bu olay üzerine Hz. Ömer yaptığı istişareler neticesinde söz konusu veba hastalığından dolayı şehre girmeme kararı almıştır. Yanındakilerin Hz. Ömer’e “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” şeklinde yapılan itirazlara; Hz. Ömer: *Evet, “Allah’ın bir kaderinden kaçırıyorum yine O’nun diğer bir kaderine sığınyorum.”* şeklinde cevap vermiştir.²⁸ Bu örnekler incelendiğinde, kaderin tedbirsiz davranmayı gerektirmediği görülmektedir.

1.2. Afet-Tevekkül İlişkisi

V-K-L kökünden türeyen tevekkül kavramı, sözlük olarak; “Allah’a güvenmek” anlamına gelmektedir. Birine dayanıp güvenmek, işlerini birine havale etmek gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tevekkül, terim olarak da bir kişinin kendini Allah’a teslim etmesi ve her türlü işlerinde Allah’ı kefil bilip ona güvenmesidir.²⁹ İslam müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır ise tevekkülü; “Bütün cehd ve gayreti sarf ettikten sonra Allah’a güvenmek, kadere, kazaya razı olarak işin sonucunu Allah’a bırakmak” şeklinde tanımlamaktadır.³⁰ İstilah anlamıyla tevekkül; “bir hedefe ve amaca ulaşmak amacıyla gerekli olan maddi ve manevi sebepleri yerine getirdikten ve insani planda yapacak bir şey kalmadıktan sonra Allah’a dayanıp ona güvenmektir.”³¹ Maddi ve manevi sebeplere riayet edilmeden gerçekleşen eylemler sonucu ortaya çıkan zarara da ortak olunmaktadır. Nitekim bu durum Kur’an-ı Kerimin Nisa suresinde, “Kim güzel bir işte aracılık ederse ondan kendisi için bir nasip olur; kim de kötü bir işe aracılık ederse onun da buna denk bir payı olur. Allah her şeyi koruyup hakkını vermektedir”³² biçiminde ifade edilmektedir. Rum suresinde ise insanların işledikleri kötülükler veya yanlış tercihleri neticesinde evrende birtakım bozulmaların olduğu, “İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah,

²⁶ İmam-ı Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi ve Tercümesi* (Ankara: Yunus Emre Yayınları, 2007).

²⁷ İmam-ı Müslim, *Sahîhu Müslim*.

²⁸ İmam-ı Buhari, *Sahih-i Buhari Muhtasarı* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2008).

²⁹ Mustafa Çağrırcı, “Tevekkül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/1-2.

³⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (Erzurum: Eser Yayınları, 1971), 525.

³¹ Ramazan Altıntaş, “Yazgıcı ve Özgürlükçü Tevekkül Anlayışının Çalışma Hayatına Etkileri” *Dini araştırmalar* 3/7 (2000), 116.

³² Nisa 4/85.

yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır”³³ ifadesiyle açıklanmaktadır.

Karada ve denizde meydana gelen olumsuzluklarda, insanın sorumluluğu ve etkisi vardır.³⁴ Bu bağlamda, deprem gibi olaylarla ortaya çıkan afetlerde oluşabilecek kayıpların en aza indirilmesi için çalışma ahlakı ve disiplini büyük önem taşımaktadır. Gerçek anlamda tevekkül; inanç, tedbir ve fiili sebepler yerine getirmekle gerçekleşmektedir. Kişi, murat ettiği bir olayı gerekli gördüğü tüm tedbir ve sebepleri yaptıktan sonra sonucu Allah’a havale edebilir. Aksi durumda tevekkülün şartları yerine getirilmiş olmamaktadır.³⁵ Allah, Kur’an’da “İnsan için ancak çalıştığı vardır”³⁶ ifadesiyle sorumluluğu insana yüklediği görülmektedir. Ayrıca ayetten kişinin çalıştıktan ve gayret gösterdikten sonra sonucu Allah’a bırakması gerektiği anlaşılmakta ve tevekkül kavramı bu yönüyle anlam kazanmaktadır. Allah başarıyı da başarısızlığı da kişinin çabasına bağlı kılmaktadır. Yaşanan olayların afete dönüşmesi genel olarak insanların sorumsuzluğundan meydana geldiği görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Ömer, bireyin atalete düşmeden sorumluluk bilinciyle hareket etmesi için; “Biriniz, oturup da Allah’ım beni rızıklandır diyerek, rızık aramaktan geri durmasın. Bilirsiniz ki gök, altın ve gümüş yağdırmaz” buyurmuştur.³⁷ Hz. Ömer bu sözyle insanların sadece dua ederek başarıyı elde edemeyecekleri öncelik olarak ceht etmeleri ve çaba göstermeleri gerektiği mesajını vermektedir. Tevekkülün daha iyi anlaşılması için Hz. Muhammed’in şu hadisi de önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hz. Muhammed’in yanına gelen bir sahabe: “Devemi bağlayayım mı yoksa Allah’a tevekkül edip salıvereyim mi?” sorusu üzerine Hz. Muhammed “önce deveni sağlam bir yere bağla sonra tevekkül et” şeklinde cevap vermiştir.³⁸ Bu açıdan tevekkülün kavli/sözlü duadan çok bir eylem gerektirdiği anlaşılmaktadır. Ayet ve hadisler ışığında elde edilen veriler tevekkülün öncelik olarak bir hareket ve çaba olduğunu göstermektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda, deprem gibi afetlere karşı hazırlıklı olmamanın tevekkül anlayışıyla çeliştiği görülmektedir. İnsan kaynaklı ihmal ve hatalardan kaynaklı zararlar, can ve mal kayıpları yüzeysel bir kader ve tevekkül anlayışı ile açıklanmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Depremlerin oluşumunu tetikleyen fay hatlarının geçtiği bölgelerde iskân alanları oluşturmak, projelerde gerekli kriterlere uymamak, dere yataklarında veya yüksek eğimli yamaçlarda yapılar inşa etmek afet riskini arttırmaktadır. Gelineen noktada depreme karşı gerekli önlemlerin alınması bir zorunluluk oluşturmaktadır. Bir bina yapılırken ilk önce yer seçimi iyi ayarlanmalı; jeolojik yapı, fay hatları gibi depremi tetikleyen etkenler dikkate alınmalı daha sonra yapıda kullanılacak malzemelerin (çimento, demir vb.) iyi seçilmeleri gerekmektedir. Bu aşamalar gerçekleştirilirken bilim ve teknolojik imkânlardan faydalanılarak mühendis, mimar gibi teknik personelin kontrolünde

³³ Rûm 30/41.

³⁴ Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, 903-936.

³⁵ Mustafa Çağrı, *Ana Hatlarıyla Ahlâk ve İslâm Ahlâkı* (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2018), 170.

³⁶ Necm 53/39-41.

³⁷ Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, 903-936.

³⁸ İmam-ı Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi ve Tercümesi*.

yapının yapılması gerekmektedir. Gerekli şartlar yerine getirildikten sonra tevekkül maksadı hâsıl olmuş olur. Bu açıdan dinin ön gördüğü tevekkül kavramının yerinde okunması ve anlamlandırılması ile daha kaliteli ve güvenli bir hayatın meydana gelmesi mümkün görülmektedir.³⁹

1.3. Afet-İrade İlişkisi

R-V-D kökünden türemiş olan irade kavramı sözlük olarak; “istemek, dilemek, talep etmek” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰ Fahrettin Razi gibi İslam kelimcileri iradeyi; “Bir zorunluluk olmaksızın yapılması veya yapılmaması mümkün olan bir hususta iki taraftan birini tercih etmeyi gerektiren sıfattır” şeklinde tanımlamaktadır.⁴¹ Genel bir ifade ile irade, “Eylemlerimizi, arzu, niyet ve amaçlarımıza göre, kontrol altında tutabilme ve belirleme gücü; kişinin belli eylem ya da eylemleri gerçekleştirilmede sergilediği kararlılık; belli bir durum karşısında gerçekleştirilecek olan eylemi, herhangi bir dış zorlama ya da zorunluluk olmaksızın, kararlaştırma ve uygulama gücü; eyleme neden olan, eylemi başlatabilen yetisidir.”⁴² Allah’ın insanlara vermiş olduğu kabiliyetler, insana bir sorumluluk duygusu yüklemektedir. Bu durumda insanın bir irade ile yaratıldığı ve sorumluluk sahibi bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Kur’an’ın birçok ayetinde kişinin kendisine verilen irade ile seçme hakkına sahip olduğu kişiye hatırlatılmaktadır⁴³. Bu bağlamda deprem gibi afetlerdeki yıkım ve kayıplardan kişinin iradesi ve sorumluluğunun olduğu görülmektedir. “Sana ne iyilik gelirse Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir”⁴⁴ ayetinden kişinin iradesinin, tercihinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yine başka bir ayette; Allah “Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir”⁴⁵ buyurmaktadır. Bu ayet ile kişinin başına gelebilecek olumsuz durumların sorumlusunun bizatihi kişinin kendisi olduğu hatırlatılmaktadır.

Depremlerin meydana gelmesi, insanın iradesi dışında gerçekleşen olağanüstü bir hadisedir. Fakat birçok iş, eylem, durum insanın iradesi dâhilinde oluşmaktadır. Beşeri sorumsuzluklar veya iradenin kötüye kullanılması durumu afetlerdeki zararı arttırmakta; sosyal, ekonomik, psikolojik vb. birçok konuda krizlere ve buhranlara sebep olmaktadır. İnsan Allah’ın kendisine vermiş olduğu akıl ve irade nimetiyle deprem gibi afetlerin krizlere dönüşmesini engelleme veya en aza indirme kabiliyetine sahiptir. Birçok ayette Allah insanları düşünmeye, aklını kullanmaya davet etmektedir⁴⁶. Allah yeryüzünü yaratmış, insana emanet olarak vermiştir. Bu konuda insanın kendisine verilen emanete sahip çıkması gerekmektedir. Kişinin Allah’a, ailesine, topluma karşı sorumluluğu olduğu gibi çevreye/doğaya karşıda bir sorumluluğu bulunmaktadır. İradenin olmadığı yerde

³⁹ Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, 916.

⁴⁰ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2003), 652.

⁴¹ Mustafa Sönmez, “Kelami Düşünce de Allah’ın İradesini Sınırlandırma Problemi: Mutezili Yaklaşımın Bir Tahlili”, *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 143.

⁴² Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (Çanakkale: Paradigma Yayıncılık, 2002), 560.

⁴³ Âli İmran 3/145; İsrâ 17/13; Nisa 4/79; Kehf 18/ 29; Nisa 4/79; İsrâ 17/13; Ra’d 13/11; Necm 53/39; Müdessir 74/5.

⁴⁴ Nisâ 4/79.

⁴⁵ Şûrâ 42/30.

⁴⁶ Bakara 2/242. Ayrıca bkz. Nahl 16/12; Mü’minun 23/80; Saffat 37/138.

elbette sorumluluktan bahsetmek mümkün değildir. Birey kendisine verilen irade ile bilinçli bir şekilde çevreyi korumak durumundadır.

Meydana gelen sel, yangın, kuraklık gibi afetler insanoğlunun tabiata karşı göstermiş olduğu sorumsuzluk sonucu oluşmaktadır. Önceki başlıklarda Allah'ın evreni bir kanun ve ölçü ile yarattığı ifade edilmişti. Kişi Allah'ın evrene koymuş olduğu Adetullah kanunları/doğa kanunlarına uygun davranmak ve sorumluluk bilinci ile gerekli önlem ve tedbirleri almak durumundadır. Yapı-inşa çalışmalarında afet risklerinin göz önünde bulundurularak malzeme ve zemin gibi etkenler başta olmak üzere gerekli tüm işlerin kurallara uygun bir tarzda yapılması iradesinin ve sorumluluğunun bir gereğidir. Bu konuda Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: *"Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez."*⁴⁷ Bu ayet ile Allah, toplumların değişmesini eylemsel olarak ortaya koyulacak iradeye bağlı kılmaktadır. Deprem, ilahi kanunlar gereği kader olduğu ifade edilmektedir. Fakat depremde ölümlerin fazla olması, şehirlerin, kasabaların yerle bir olması insanın sorumluluğunda gerçekleşmektedir.

1.4. Afet-Ceza İlişkisi

Meydana gelen depremlerden sonra sürekli farklı yorumlar yapılmaktadır. Örneğin 1999 Marmara depremi, 2011 Van Depremi ve yakın zamanda meydana gelen Kahramanmaraş depremi beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir. Bazı kesimler depremin doğal olaylar neticesinde meydana geldiğini belirtirken bazı kesimler de depremin bir ceza veya imtihan gereği meydana geldiğini belirtmiştir.⁴⁸ Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde meydana gelen afetlerin ilahi bir ceza olduğu (özellikle kavimlerin helak oldukları kıssalarda) belirtilmektedir. Kur'an'da toplumların/kavimlerin helak olmaları işlenen suça/günaha karşı verilen bir ceza olduğu belirtilmektedir. Deprem gibi afetlerin ceza ile ilişkisi bağlamında Kur'an'dan Nuh, Semut, Lut kavimlerinin cezalandırılma süreçlerini anlatan ayetlerden örnekler verilmektedir. Nuh kavmi, kendilerine getirilen ilahi çağrıya uymadıklarından Allah kendilerini suda boğarak helak etmiştir. Söz konusu hadise aşağıdaki ayette şöyle anlatılmaktadır:

*"Nûh, 'Rabbim! Bunların beni yalancılıkla suçlamalarına karşı bana yardım et!' dedi. Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: "Bizim gözetimimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Buyruğumuz geldiğinde sular coşup yükselmeye başlayınca her cinsten birer çift hayvan ile kendileri aleyhinde hüküm kesinleşmiş olanların dışındaki aileni gemiye al; ama o haksızlığa sapmış olanlar konusunda sakın bana bir şey söyleme! Onlar kesinlikle boğulacaklar!"*⁴⁹

Yukarıdaki ayetlerde geçen ifadelerden Nuh kavminin günahlarından dolayı sel afetiyle cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir ayette ise Semut kavminin bir deprem ile helak oldukları şöyle ifade edilmektedir: *"Derken, o deveyi keserek öldürdüler, böylece rablerinin emrinden dışarı çıktılar ve Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir! dediler. Bunun üzerine*

⁴⁷ Ra'd 13/11.

⁴⁸ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 246.

⁴⁹ Mü'minûn 23/26-27.

onları o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler.”⁵⁰ Lut Kavminin yaşam tarzlarından dolayı bir kasırga ile cezalandırıldıkları ise aşağıdaki ayetle şöyle açıklanmaktadır:

“Lût kavmi de uyarıları ciddiye almadı. Biz de üzerlerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Ancak Lût ailesi hariç tutuldu; onları katımızdan bir lütuf olarak seher vakti kurtardık. Şükredenleri işte böyle ödüllendiririz. Aslında Lût, kendilerini bizim amansız yakalayışımıza karşı uyarıyordu; ama onlar bu uyarıları şüpheyle karşıladılar. Üstelik onun misafirleriyle ilgili çirkin bir talepte bulundular. Biz de gözlerini silme kör ediverdik; tadın bakalım azabımı ve uyardığım sonuçları! Ve nihayet bir sabah erkenden kalıcı bir azap onları yakalayiverdi.”⁵¹

Lut kavminin durumunu diğer kavimlerin durumundan ayrı bir kategoride değerlendirmek mümkün olmaktadır. Zira diğer kavimlerin genel ortak özellikleri peygamberlerin getirmiş olduğu ilahi mesajları dikkate almamaları ve Allah’ı inkâr temelli olmuştur. Diğer kavimler genel itibarıyla akîdevî/inançsal yönden sorunlu iken; Lût kavmi hem inanç bakımından hem de ahlaki yozlaşma bakımından bir problemle karşı karşıya kalmışlardır.⁵²

Müslüman toplumlarda depremler genellikle dini ve ahlaki zeminde değerlendirilmekte, bununla beraber gerekli önlem ve tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmektedir. Afetlerle yukarıda belirtilen kavimlerin helakî afetlerin kişilerin kendi kusurlarından meydana geldiğine dikkat çekilmektedir. Zira ayeti kerimede kişinin başına gelen musibetlerin kendi yapıp ettikleri yüzünden oluştuğu belirtilmektedir. Elbette meydana gelen her afet sadece ceza amacıyla oluşmamakta, bir imtihan aracı olarak da gerçekleşebilmektedir. Olumlu-olumsuz her olay, bir imtihan vesilesi olabilmektedir. Bazı bölgeler jeolojik özelliklerinden dolayı depreme yatkın olmaktadır. İnsanlar evlerini fay hatlarının geçtiği bölgelerde inşa ettiklerinde depremden etkilenme riski yüksek olmaktadır. İlahi kanun/Adetullah gereği fay hatlarının geçtiği yerde depremin meydana gelmesi muhtemel görünmektedir. Bu bağlamda depremin oluştuğu bölge halkının cezalandırıldığı anlamı her zaman çıkmamaktadır. Söz konusu bölgede deprem sonucu evleri yıkılan veya yaşamlarını kaybeden insanlar muhtemelen tedbirsizliklerinden dolayı afete maruz kalmışlardır. Eğer evlerini sağlam bir şekilde ve fay hatlarından uzak bölgelerde inşa etmiş olsalardı muhtemelen depremin yıkıcı etkisinden daha az etkileneceklerdi.⁵³ Burada nazara alınması gereken durumun sorumluluk bilinci olduğu anlaşılmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada din görevlilerinin deprem hakkındaki düşünceleri/algıları incelendi ve araştırma konusuna uygun olarak nitel araştırma yöntemine

⁵⁰ A’raf 7/77-78.

⁵¹ Kamer 54/33-38.

⁵² Muhammet Karaosman, “Kur’ân’dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 109.

⁵³ Metin Özdemir, *İlâhî Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 146-147.

başvuruldu. Bu kapsamda nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygun bulundu. Toplumsal çalışmalarda sık sık başvuru tekniklerinden biri şüphesiz görüşme tekniğidir. Görüşme tekniği, özellikle nitel araştırmalarda yoğun olarak kullanılmaktadır. Tekniğin ana teması “*kişilerin düşüncelerini merak ediyorsan onlara sorular sor ilkesidir.*” Bu çalışmada da din görevlilerinin bir afet türü olan deprem hakkındaki düşünceleri merak edildiği için görüşme tekniğine başvuruldu ve bu kapsamda onlara birtakım sorular soruldu.⁵⁴

Bu çalışmanın evreni, Bitlis’in Tatvan ilçesinde Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı görev yapan din görevlileridir. Örneklemi ise camii ve Kur’an kurslarında çalışan 9 imam ile 6 Kur’an kursu hocası oluşturmaktadır. Bu kapsamda Tatvan Müftülüğüne bağlı 9 Camii imamı ve 6 Kur’an Kursu kadın hocalarla görüşmeler gerçekleştirildi. Araştırmada örneklem seçilirken çalışmanın konusuna uygun olarak amaçlı örneklem tekniğine başvuruldu. Görüşmelerde elde edilen veriler doyuma ulaştığı için görüşmeler yeterli görüldü ve çalışma sonlandırıldı. Katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılırken ses kaydına izin veren katılımcıların görüşmeleri ses kayıt cihazıyla kayıt altına alındı. Bazı katılımcılar ise görüşmelerin ses kaydına alınmasını tercih etmeyerek ses kaydına izin vermedi. Ses kaydına izin vermeyen katılımcıların görüşmeleri araştırmacı tarafında not edilerek kayıt altına alındı ve daha sonra bu notlar çalışmanın amacına uygun olarak yeniden düzenlendi. Mülakatların sona ermesinden sonra elde edilen bütün veriler/dokümanlar araştırmacı tarafından deşifre edilerek bilgisayar ortamına aktarıldı. Bu çalışmada ulaşılan verileri analiz etmek için tematik analiz tekniğine başvuruldu. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, belli ana temalar altında bir araya getirildi.

Araştırmacı saha araştırmasına başlamadan önce ilgili birimlere gerekli izinler için başvurdu. Bu kapsamda Tatvan Müftülüğünden resmi izin alındı. Ayrıca Bitlis Eren Üniversitesi Rektörlüğü Etik İlkeleri ve Etik Kurulundan 28.09.2022 tarih ve 65939 sayılı kararı ile etik izni de alındı. Araştırmacı araştırmasına Ocak 2023 tarihinde başladı ve Mayıs 2023 tarihinde saha araştırma sürecini tamamladı. Kendileriyle görüşme gerçekleştirilen imam ve Kur’an kursu hocalarının kişisel bilgileri, Kişisel Verileri Koruma Kanunu kapsamında ikinci kişilerle paylaşılmamasına dikkat edildi ve gizli tutuldu. Bu amaçla katılımcıların isimleri kodlanarak (imam 1-E), (KKH 1-K) şeklinde verildi. Erkekler “E”, kadınlar ise “K” şeklinde kısaltılarak görüşme notlarında belirtildi. Araştırmacı “Kur’an kursu hocalarını” “KKH” şeklinde kısaltarak görüşme notlarında vurguladı.

3. Bulgular

Din görevlilerin sosyal olguları değerlendirme biçimi önem arz etmektedir. Nitekim toplumda birtakım davranış değişikliğini sağlamak için kurumsal yapıların din görevlilerinden yardım talep ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda din görevlilerin bir afet türü olan deprem olgusuna yönelik yaklaşımları afetlere hazırlığın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çalışmanın bu kısmında saha araştırma sürecinde katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda elde edilen verilere yer verilmektedir.

⁵⁴ Haluk Geray, *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel yöntemlere Giriş* (İstanbul: Genesis Kitap, 2011), 166.

3.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu başlıkta örneklem kapsamına giren 15 din görevlisinin sosyo-demografik bilgisini oluşturan yaş, cinsiyet, hizmet süresi, medeni ve öğrenim durumları öğrenilmeye çalışıldı. Yapılan çalışmada örneklem kapsamındaki katılımcıların 1'i hariç diğer tüm katılımcıların evli olduğu görüldü. Kur'an kursu hocaların 1'i yüksek lisans, 3'ü lisans diğer 2'si ise ön lisans mezunu olduğu izlendi. İmamların 1'i lisans mezunu 9'u ise ön lisans mezunu olduğu anlaşıldı. Katılımcıların en küçüğünün 29 yaşında olduğu en büyüğünün ise 54 yaşında olduğuna ulaşıldı. En az çalışma deneyimine 5 yıl süre ile KKH 3-K ve KKH 6-K'nin sahip olduğu, en uzun çalışma deneyime ise 34 yıl ile İmam-8-E'nin sahip olduğu görüldü.

3.2. Din Görevlilerin Deprem Hakkında Genel Bilgileri

Bu başlıkta, din görevlilerinin depremin oluşumu hakkında genel olarak ne düşündükleri ve depremi nasıl tanımladıkları deşifre edilmeye çalışıldı. Katılımcılara yöneltilen deprem nedir, deprem hakkında ne düşünüyorsunuz gibi sorulara verilen yanıtların bir kısmı aşağıda analiz edilmeye çalışıldı. Bu kapsamda görüşme yapılan bir kısım din görevlilerinin deprem olgusunu şu sözlerle açıkladığı görülmektedir:

Deprem yer kabuğu içindekilerin kırılması, ani titreşimler sallanması, toprak üzerindeki yapıların yıkılması, canlı varlıkların zarar görmesidir (KKH 1- K). İnsanoğlunun herhangi bir etkisi olmayıp tamamen Allah'ın meşietinde olan bir doğal olaydır (İmam 3-E).

Deprem bizim bildiğimiz kadarıyla yer altında sıkışan gazların patlayıp yeryüzüne çıkmasıdır. Ancak bunun oluşumu ilahidir diyebiliriz. Çünkü yer altında o gazı sıkıştıran, yerleştiren o gazı ve o oluşumun meydana gelmesine sebep olan ... (İmam 1-E).

Yapılan görüşmelerden, din görevlilerin genel itibarıyla depremi fay hatlarının kırılması sonucu ortaya çıkan fiziksel bir olay olarak gördüğü ve bu yönüyle bilimsel açıklamalara yakın bir görüşe sahip oldukları izlendi. Bununla birlikte din görevlileri depremi sadece kendi kendine gerçekleşen bir doğa olayı olarak değil Allah'ın yeryüzüne yerleştirdiği bir kural sonucu ortaya çıktığını vurguladığı gözlemlendi. Katılımcılardan KKH 3-K'nin bu durumu "*Deprem bir tabiat olayıdır. Allah'ın dünyayı yaratırken kodladığı Sünnetullah'ın gereğidir*" sözleriyle ifade ettiği görüldü. Katılımcıların depremi bir imtihan, bir tabiat olayı, bir afet, Allah tarafından yeryüzüne konulan bir kanun ve insanlara zarar veren bir olay şeklinde tarif ettiği izlendi.

Deprem hakkındaki düşünceyi belirleyen temel faktörlerden biri kişinin deprem deneyimidir. Bu kapsamda din görevlilerin şimdiye kadar herhangi bir depreme maruz kalıp kalmadıkları ve deprem anındaki hissiyatları öğrenilmeye çalışıldı. İmam-3, İmam-6 ve İmam-8 şimdiye kadar herhangi bir depreme maruz kalmadığını ifade ettiler. Depreme maruz kaldığını ifade eden KKH 2- K düşüncelerini "*Evet, Van 2011 depremini çok şiddetli hissettik Tatvan'da. O anda çocuklarıma ulaşmamaktan çok korktum*" sözleriyle ifade ederken İmam 5-E ise "*Evet, Kaldım, Gölcük, Erciş ve Maraş depremlerine maruz kaldım. Korku, endişe, ölümün çok yakınımda olduğunu hissettim. Ölümle burun buruna olduğumu hissettim*" sözleriyle deprem anındaki duygularını dışa vurduğu görüldü. Katılımcıların deprem deneyimini aktarırken korku, ölüm, ürkütücü, tefekkür,

kudreti ilahi, çaresizlik gibi kavramlar üzerinden duygularını dışa vurduğu izlendi. Çalışmada katılımcıların depremi tarif ederken depremlerin doğa kaynaklı sebepler, insan kaynaklı sebepler, ilahi takdir bağlamında oluşum sebepleri hakkındaki görüşleri öğrenilmek istendi. Bazı katılımcıların depremin oluşum nedenlerini şu sözlerle açıkladığı görüldü:

Depremlerin oluşumu iki yönlüdür. Biri maddi yönlüdür biri de manevi yönlüdür. Maddi yön işte doğal afetler dedikleri şey az önce dedim ya o gazların patlaması, sıkışması ve yeryüzündeki yıkımlara sebep olması, bu maddi boyuttur. Manevi boyut da yerin altında o gazların yerleştirilmesi oluşumu, meydana gelmesi ilahidir. Çünkü Allah-u Teâlâ dünyayı yaratırken kimseye nereye hangi madeni hangi doğal gazı hangi şeyi yerleştireceğini kimseye sormaz. Bu yerleşince zaman zaman bunların sıkışması neticesinde maddi olarak patlama oluyor (İmam 1-E).

İnsan kaynaklı sebepler daha ağır basıyor çünkü doğa ile oynamak biz insanların iradesine bırakılmıştır (İmam 8-E).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların genel olarak depremi maddi ve ilahi sebeplerle açıkladığı görüldü. Depremin meydana gelmesi Allah'ın bir kanunu olarak açıklanırken bu kanunun vücut bulmasında insanın sorumluluğunun olduğu belirtildi. Bu bağlamda görüşmecilerin genel itibarıyla depremi nihayetinde Allah'ın kanununa dayandırsa da bilimsel veriler doğrultusunda açıkladığı gözlemlendi. Bu kapsamda katılımcıların insanların afetlerdeki sorumluluğunu da ön plana çıkardığı tespit edildi. Bazı katılımcıların genelde afetlerin özelden ise depremlerin ortaya çıkmasında insanların sorumluluk sahibi olduğunu şu sözlerle vurguladığı görüldü:

İslam'ın önemli kavramlarından olan ihsan ve itkan, insanın işini en iyi en sağlam ve güzel şekilde yapmasını ifade eder. Bu durum öncelikle tabiatın bir emanet olduğunun bilinciyle tahrip ve ifsat etmeden sorumluluk yükler (KKH 1- K).

...Çünkü yer kabuğunun yenilenmesi için depremler doğa kaynaklı ve gerekli bir harekettir. İnsanların teknoloji, sanayi adına hiçbir sınır gözetmeden dünyadaki bazı akışlara zarar verdiklerini araştırmalar ortaya koymaktadır. Bu da deprem için insan kaynaklı sebep teşkil eder. İlahi takdir yönünü de kutsal kitabımız Kuran'da bizlere ayetlerle haber vermektedir. Araf suresinin 4. ayeti buna güzel bir örnektir. Rabbimiz ayette "Nice ülkeler var ki onları helak ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geliverdi." buyurmaktadır (KKH 2- K).

Yapılan görüşmelerde katılımcılar, depremlerin meydana gelmesini ilahi yasanın doğadaki işleyişine bağlarken aynı zamanda bilimsel veriler doğrultusunda düşünceler belirttiği ve bu afetlerin gerçekleşmesinde insanların da sorumlu olduğunu ifade ettiği izlendi. Bu bağlamda KKH-1; tabiatın bir emanet olarak verildiğini, insanların tabiatı tahrip etmeden çevreden yararlanmasının gerekliliğini vurguladığı, aynı zamanda İslami kavramlardan olan ihsan ve itkan kavramları kapsamında işini en iyi ve sağlam şekilde yapılmasının dinin bir gereği olduğunu belirttiği görülmektedir. KKH 2-K ise depremlerin ilahi kanun gereği

yeryüzünün yenilenmesi, insanların doğaya verdiği zarar ve ilahi takdir şeklinde farklı nedenlerden dolayı depremlerin gerçekleştiğini ifade ettiği anlaşılmaktadır.

3.3. Din ve Deprem Arasındaki İlişki

Din görevlilerinin din ve deprem arasındaki ilişki hakkındaki algıları da öğrenilmeye çalışıldı. Yapılan görüşmede İmam 4-E, din ve deprem arasındaki ilişkiyi “*Tedbirli davranmakla birlikte deprem doğal bir afettir. Depremin olması halinde bunun Allah 'tan geldiğini bilip sabır ve tevekkül etmesi iman gereğidir*” sözleriyle aktarırken İmam 1-E'nin bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirdiği görüldü:

Bu gelen afetlere ilahi affet diyoruz onlara. Bu afetlere her zaman hazırlıklı olmak gerekiyor. Bu dünya olalı hep vardır ama kıyamete yakın zamanda bunların artacağına dair hadisler vardır. Depremlerin oluşumuna işaret eden ayetler de vardır. Bu manada bunlar olmaz diye bir şey yoktur. Mutlaka olur ama bunlar olacak ise ne yapmak gerekir, tedbir almak lazımdır. Tedbire sarılmak lazımdır, sonra işi takdire bırakmak lazımdır...

Yapılan görüşmelerde din katılımcıların din ve afet arasındaki ilişkinin farklı boyutlarına dikkat çektiği izlendi. İmam 1-E, dini kaynaklarda kıyamete yakın afetlerin artacağına dair işaret olduğunu, insanların afetlere karşı tedbir almasının dinin bir gereği olduğunu ve tedbir aldıktan sonra tevekkül etmesi gerektiğini ifade ettiği gözlemlendi. İmam 2-E ise din ve afet arasındaki ilişkiyi, Allah'ın yeryüzüne koyduğu denge ve bu dengenin insanlar tarafından bozulmaması gerektiğini ayet üzerinden açıkladığı, İmam 5-E de afeti Allah tarafından yapılan bir uyarı olarak değerlendirdiği izlendi. Diğer bazı katılımcılar da afet ve din arasındaki ilişkiyi şu sözlerle vurguladılar:

İşte insanlar çok günah işlediği zaman Allah-u Teâlâ'nın bir kanunudur yer bile toprak bile artık kabul etmiyor. Çünkü zulüm kabul edilemez bir şeydir. Zulüm Allah-u Teâlâ'nın gayretine dokunur. Gayretine dokunduğundan dolayı yapılan zinadır, tefeciliktir, faiz yemektir, insanların hakkını gasp etmektir, insanlara zulüm etmektir. Bunların sebebi olarak Allah-u Teâlâ böyle zelzeleleri musibetleri insanların üzerine gönderiyor (İmam 7-E).

Din doğal yasa olan depreme karşı gerekli tedbirlerin alınmasını aksi durumda ortaya çıkabilecek maddi manevi zararlardan bu zayıyata neden olanların sorumlu tutulacağını söyler (KKH 5- K).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların; depremi dini kavramlarla ilişkilendirdiği, depremin belli bir ölçü dâhilinde gerçekleştiğini vurguladığı, insanların sorumluluğunun olduğunu ve insanın gerekli tedbirleri alması gerektiğini ifade ettiği görüldü. Bu kapsamda KKH-5 depremlere karşı tedbirli olunması gerektiğini belirtirken KKH-6 ise tüm tedbirler alındıktan sonra kadere teslim olunması gerektiğini vurguladığı gözlemlendi. Çalışmada katılımcıların depremin insanların ahlaki bozulmalarına karşılık verilmiş bir ceza olup olmadığı hakkındaki görüşleri de deşifre edilmeye çalışıldı. Yaygın olarak depremlerin ilahi bir ceza/uyarı şeklinde değerlendirildiği görüldü. İmam 9-E bu konudaki düşüncelerini, “*Elbette ki her şey yed-i kudretinde olan Allah'ın emriyle olmaktadır. İlahi imtihan da olabilir. İlahi cezada olur. Kefareti zünub olur ilahi ikaz da*” sözleriyle aktarırken İmam 7-E ise düşüncelerini şu sözlerle aktardı:

Şimdi duruma göre değişir. İki yönlü olarak düşünebiliriz. Eğer hakikaten insan günahkâr ise günahını da Allah'a tövbe etmeden Allah'a yönelmeden o günahlarına devam ediyorsa bu deprem onlar için hakikaten eziyettir zahmettir. Fakat insanlar var ki Allah'ın emirlerine uyuyorlar, Allah-u Teâlâ'dan haberdardır, insanlara zulmetmiyorlar harama karşı kendilerini muhafaza ediyorlar. Onlar için ise mükâfattır. Niye mükâfattır, ehli imanın böyle afetlerde vefat etmesi onların şehitlik mertebesine vesile oluyor...

Yapılan görüşmelerde katılımcıların genel olarak depremlerin ahlaki bozulmalardan kaynaklı meydana geldiğini ifade ettiği görüldü. Ancak İmam 7-E afetlerin sadece ilahi bir ceza olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını, ahlaki bozulmanın olmadığı toplumların da afetlere maruz kalılabileceğini; İmam 9-E de afetlerin aynı zaman da imtihan vesilesi olabileceğini belirttiği tespit edildi. Katılımcılardan KKH 1- K bu konudaki düşüncelerini *"İlahi bir ceza, ilahi bir uyarı, ilahi bir güç... Rabbimin ikazı, kulun hatasını görmesi, insanın hatasının farkına varması, hatasını görmesi"* sözleriyle dile getirirken KKH 2-K düşüncelerini *"Tam anlamıyla ceza olmasa da bir uyarıdır bence. Önceki yaşamış kavimlerde peygamberlerine karşı asilik edince deprem, tufan gibi helak etme olaylarının gerçekleştiğini Kuran'da bize haber verilmiştir. Örnek verecek olursak Nuh Tufanı herkes tarafından bilinen meşhur bir olaydır"* sözleriyle aktardığı görüldü. Bu kapsam; KKH 1-K depremi bir ceza, bir uyarı ve ilahi bir güç olarak değerlendirdiği gözlemlenirken KKH 2-K ise afetleri tam olarak bir ceza olmasa da bir uyarı olarak yorumlanması gerektiğini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Çalışmada din görevlilerin depremleri insanlar için sadece bir ceza değil bir imtihan olarak da değerlendirdikleri görüldü. Bu kapsamda bazı katılımcıların bu konudaki düşüncelerini şöyle açıkladığı izlendi:

Hem imtihandır hem de insanların kendine gelmesi için bir uyarıdır. Sadece imtihan olarak alırsak olmaz. Yani eğer insanlar kendilerini düzeltmiyorsa normal şekilde Allah-u Teâlâ bu musibetleri vererek insanların Allah'a yönelmesine Allah'ın emirlerini yerine getirmesine bir vesile oluyor genellikle (İmam 7-E).

İmtihandır. Deprem sonrası kendimizi hesaba çekip herkesin kendine çeki düzen vermesi, yanlışlarını düzeltmek için fırsat olması açısından elzendir (İmam 2-E).

Çalışmada, din görevlilerin semavi kitaplardaki ilahi cezalandırma afet örnekleri ile günümüzde meydana gelen afetler arasındaki benzerlik ve farklılıklar bulunup bulunmadığı hakkındaki görüşleri deşifre edilmeye çalışıldı. KKH 2-K bu konu hakkındaki düşüncelerini *"Semavi kitaplardaki ilahi cezalandırmalarda peygamberlere açık ve kesin isyan vardır. Afetlerde bu isyanın sonucu olmuştur. Bu afetlerde peygamber ve ona inananlar kurtulmuşlardır. Günümüzdeki afetlerde hem inkârcı ve günahkârlar ölmekte hem de mümin ve günahlardan sakınanlar ölmektedir. Bu afetlerde ölenler kâfir ise cezaya müstahak olmuştur. Ancak müminler ise şehitlik mertebesine kavuşmuştur"* sözleriyle ifade ederken İmam 6-E ise bu konudaki düşüncesini *Benzerlik olarak yaşanan afetler birer ders niteliğindedir. Farklılığı ise o dönemlerde peygamberler tarafından apaçık uyarılar*

ile günahlarından sakınılması gerektiğini söylerlerdi, sakınmadıkları durumda ise cezalandırılırdı. Şimdiki dönemde ise insanlar işlediği günahlar karşısında afetlere maruz kalmakta ve Allah bu afetlere karşılık bu ümmetin çoğu günahını affetmektedir” sözleriyle vurguladığı görüldü.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların afetleri ilahi bir ceza olarak değerlendirilmesi açısından benzer düşüncelere sahip olduğu anlaşıldı. Katılımcıların genel olarak birçok peygamber ümmetinin ilahi uyarılara uymadığında afetlere maruz kaldıklarını ifade ettiği izlendi. Ancak KKH 5- K, günümüzde gerçekleşen afetleri, dini kaynaklarda geçen afetlerden farklı olarak bir ceza değil insanların tedbirsizliğinden kaynaklandığını vurguladığı tespit edildi. Çalışmada, din görevlilerin depremlerden sonra insanların dine, ibadete yönelip yönelmedikleri konusundaki gözlemleri de öğrenilmeye çalışıldı. Katılımcıların önemli bir kısmının depremezelerin depremden sonra genel olarak dine yöneldiklerine, namaza başladıklarına şahit olduklarını belirtirken çok az bir kısmı da depremlerden sonra dine yönelimde herhangi bir değişiklik olmadığını ifade ettiği tespit edildi. KKH 2-K, bu konu hakkındaki gözlemlerini “*Evet, Depremden sonra insanlar bir süre kendilerine çeki düzen vermeye ibadetlere daha bir yoğunlaşmaya özen gösterirler. Hayatın sadece bu dünyadan ibaret olmadığına ve ölüm gerçeğine bu kadar yakından şahit olunca insanlar bu dünya için yaşamaya çalışmanın akıllıca olmadığını anlıyorlar. Son Maraş depreminden sonra izlediğim bir video tamda bu konu ile ilgili ve etkileyiciydi*” sözleriyle aktarırken KKH 6-K ise bu konudaki gözlemlerini “*Evet. Büyük musibetler karşısında insan daha güçlü bir varlığa sığınıp yardım isteme ihtiyacı hissediyor ve teskin edecek tek şey ibadetlerdir*” sözleriyle vurguladığı tespit edildi. Yapılan görüşmelerde katılımcıların genel olarak depremlerden sonra insanların dine yöneldiklerini, namaza başladıklarını ve camiye daha sık gittiklerini gözlemlediğini belirttiği görüldü. KKH-2 ve KKH-6, deprem karşısında insanların aciz ve çaresiz kaldıklarını ve bir dayanak noktasına ihtiyaç duyduklarından dolayı dine yöneldiklerini ifade ettiği izlendi. İmam 1-E ise depremlerden sonra dine yönelimde ve ritüellerde bir artış olsa da bunun uzun sürmediğini dile getirdiği anlaşıldı.

3.4. Deprem, Kader, İrade ve Tevekkül İlişkisi

Bu başlıkta din görevlilerinin deprem, kader, irade ve tevekkül arasındaki ilişki kapsamında görüşleri irdelenmek ve bu konu hakkındaki algıları deşifre edilmek istendi. Depremlerin kader olup olmadığıyla ilgili tartışmalar genellikle depremlerden sonra sürekli yapılmaktadır. Kimi zaman depremlerin halk arasında zorlayıcı bir kader yazgısına indirgendiği görülmektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların depremin bir kader olduğunu, tevekkülün ise tedbirden geldiğini vurgulandığı izlendi. Bu bağlamda İmam 1-E kaderi ilahi bir proje olarak değerlendirdiği, bunun yanında tevekkülün tedbiri gerektirdiğini ifade ettiği tespit edildi. İmam 7-E de bu konu hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle aktardığı görüldü:

Şimdi iradeye gelirse, her şey Allah-u Teâlâ'nın iradesindedir. Her ne kadar insanlarda cüzi irade var desek bile yine de her şey Allah'ın elindedir. Çünkü Allah dilemezse bir yaprak bile yerinde oynayamaz. Bir yaprak kurusa bile

daldan yere düşmez. Bu cüzi iradeyi her ne kadar insan eline verilmiş olsa bile gerçekte orada levh-i mahfuzda takdir-i ilahide ne yazılmışsa o olur. İrade bizim elimizde olan bir şey değil aslında. Allah-u Teâlâ irade eder biz yaparız. Biz irade edip biz yapmayız. Allah-u Teâlâ bizim için bir şey irade eder, o sebepleri yaratır ve o sebep sonuç ilişkisinde o işi yapmış oluruz (İmam 7-E).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların genel itibarıyla depremi Allah'ın bir kanunu olarak değerlendirdiği ve külli iradeyi ön plana çıkardığı izlendi. Bununla birlikte tevekkül kapsamında katılımcıların afetlere karşı insanların da sorumlu olduğunu, tedbir alması ve afetlere karşı hazırlıklı olunması gerektiğini vurguladığı tespit edildi. İmam 9-E, afetlere karşı sorumluluğu olan insanların gerekli tedbirleri almadığında hem dünyada hem de ahirette cezalandırılacağını ifade ettiği izlendi. KKH 1-K bu konu hakkındaki düşüncelerini “Afetleri ve meydana gelen acıları insanın iradesini yok sayarak tamamen kadere yüklemek doğru değildir” sözleriyle aktarıırken KKH 6-K ise bu konudaki düşüncelerini “Kader insanın hayatı boyunca yaşayacağı şeylerin ilahi kudret ve ilimle önceden bilinmesi olduğu için bu manada yaşadığımız her şey kaderdir. İnsanoğlu yapı inşasında cüzi ihtiyarıyla gerekli her şeyi bütün tedbirleriyle yaptıktan sonra gücünün yetmediği yerin altındaki olaylar için Rabbine güvenip sığınmalıdır ki biz buna da tevekkül diyoruz” sözleriyle vurguladığı tespit edildi. Yapılan görüşmelerde katılımcıların genel olarak depremlerin ilahi kanun gereği kader olduğunu belirttiği gözlemlendi. Ancak katılımcıların toplumda kader kavramının yanlış anlaşıldığını, kaderin tedbirli davranmayı gerektirdiğini ve insana sorumluluk bilincini verdiğini ifade ettikleri görüldü. Bu bağlamda katılımcılar insanların sahip oldukları irade gereği depremlerde meydana gelen kayıplardan sorumlu olduklarını açıkladığı izlendi. Dolayısıyla katılımcıların kader ve tevekkülü halk arasında yaygın bir biçimde anlaşıldığı gibi afetlere karşı gerekli hazırlık yapmadan Allah'a teslim olmak değil sorumluluğunu yerine getirdikten sonra işi Allah'a havale etmek şeklinde tarif ettiği tespit edildi.

Bu çalışmada katılımcıların insanların depremlerde can ve mallarını kaybetmelerini dini açıdan nasıl değerlendirdikleri ile ilgili algıları da öğrenilmek istenmiştir. Katılımcılardan önemli bir kısmının afetlerde hayatını kaybedenlerin manevi şehit olduğunu ve kaybedilen malların ise depremedeler için sadaka olduğunu belirttiği gözlemlendi. İmam 1-E bu konu hakkındaki düşüncelerini, “Dedik ya deprem ya ikazdır ya imtihandır ya da cezadır. Eğer cezayı hak etmiş ise hem can gider hem mal gider hem de cezasının karşılığını öbür dünyada da alır. Eğer cezayı hak etmemiş ise onun mal kaybı can kaybı onun için bir mükâfattır. Sadaka hükmüne geçer. Onun derecesinin artmasına vesile olur şehit hükmüne girebilir” sözleriyle dile getirdiği görüldü. Yapılan görüşmelerde; İmam 1-E deprem, sel, yangın gibi afetlerde ölenlerin şehit olduğunu; İmam 2-E ile İmam 7-E, kişinin elindeki malların gerçek sahibinin Allah olduğu, Allah'ın istediği zaman malı alıp istediği zaman verdiğini; İmam 9-E ise depremde ölen müminlerin şehit olduğunu, Müslüman olmayan kişiler için depremlerin azap olduğunu belirttiği gözlemlendi.

Bu çalışmada, din görevlilerin depremlere karşı insanların nasıl tevekkül ettikleri ve tevekkülün nasıl olması gerektiği ile ilgili düşünceleri de öğrenilmeye çalışıldı. Görüşmeye katılan katılımcıların kader kavramında olduğu gibi tevekkül

kavramının da halk arasında bağlamından kopartılarak kullanıldığını belirttiği görüldü. Katılımcıların insanların sözlü duadan önce fiili duayı yapmaları gerektiğini ifade ettiği tespit edildi. KKH 2-K, bu konu hakkındaki düşüncelerini *“Olana bitene sadece durup bakmak ve hiçbir şey yapmadan beklemek asla tevekkül demek değildir. Tevekkül bir konuda elinden gelen çabanın en güzelini ortaya koyduktan sonra başına gelini kabul etmektir. Bu sonuç ilk etapta hoşumuza gitmese bile bir hayır olduğunu ummak ve işini Allah’a havale etmektir”* sözleriyle dile getirirken İmam 2-E ise bu konu hakkındaki düşüncelerini *“İnsanların çoğunda bir teslimiyet gözlemlemekle birlikte yanlış bir tevekkül anlayışı var. Tedbir yok dua var. Daha önce de belirttiğim gibi önce tedbir alınmalı sonra da Allah’a teslim ol şeklinde olmalıdır”* sözleriyle vurguladığı görüldü. Yapılan görüşmelerde katılımcılar, tevekkülün somut olarak tüm sorumluluklar yerine getirildikten sonra işin Allah’a sonucun havale edilmesi gerektiğini belirtti. Bu bağlamda imam 6-E, binaların depremlere karşı sağlam yapılmadığından dolayı tevekkül manasının eksik kaldığını ve tevekkülün oluşmadığını açıklarken KKH 6-K ise yapıların Allah’ın kanunlarına uygun inşa edilmeleri gerektiğini, sebeplerin yerine getirilmemesi durumunda tevekkülün oluşmayacağını ifade ettiği gözlemlendi.

3.5. Depremlerle Mücadelede Dinin Rolü

Bu başlıkta depremlerle mücadelede din olgusunun nasıl bir misyona sahip olduğunu katılımcıların gözünde deşifre edilmeye çalışıldı. Katılımcıların depremlerle mücadelede kader-tevekkül bağlamında dinin nasıl bir rol üstlendiği ile ilgili soruda, öncelik olarak insanların tedbirli davranmaları ve işi ehline vermeleri gerektiği yönünde fikir beyan ettiği tespit edildi. Bu konuda katılımcılara yöneltilen soruya 1 imamın cevap vermek istemediği görüldü. Katılımcılardan KKH 1-K, bu konudaki düşüncelerini *“İnsan olarak bilinçlenmek, işi ehline vermek, sorumlularımızı yapmak ve yeryüzündeki düzeni bozmamak...”* sözleriyle aktarırken İmam 1-E ise bu konudaki düşüncesini *“Depremden önce yapıların düzgün yapılması lazım yapı konusunda ehline sormak lazım. Binanın yapılacağı yer için jeoloji mühendislerine danışmak lazım binanın sağlamlığı için inşaat mühendislerine sormak lazım. Mühendisler neyi söylüyorlarsa ona uymak lazım bu maddi boyuttur. Deprem anında eğer binadan çıkma imkânı varsa hemen çıkılmalı ...”* sözleriyle vurguladığı görüldü. Yapılan görüşmelerde katılımcıların depremlerle mücadelede insanın sorumluluk duygusu ile yaratıldığını belirterek insanın üzerine düşen görevi en iyi şekilde yapmanın dinin bir gereği olduğunu ifade ettikleri gözlemlendi. Depremlerin maddi ve manevi olmak üzere iki yönlü olarak değerlendirilmesi gerektiği söylendi. İnsanlar depremden önce ödev ve sorumluluklarını yerine getirdikten sonra deprem sonrası oluşacak her durum için ilahi iradeye teslim olunması gerektiği ifade edildi.

Bu çalışmada, din görevlilerin korku ve iman arasındaki ilişki hakkındaki görüşleri de öğrenilmek istendi. Bu bağlamda din görevlilerinin genel olarak deprem esnasında korkuya kapıldıklarını ama imanın verdiği güç ile kendilerini toparlayabildiklerini belirttiği tespit edildi. İmam 5-E, bu konudaki düşüncelerini *“İnsanın korkularla her zaman rabbine daha çok yaklaştığı bugüne kadar görülmüştür. İmanın ise bir gönül bağının olduğu açık ve nettir. Korku ve gönül bağını birleştirdiğimiz zaman eksikliklerimizin farkına daha çok varıyoruz”*

sözleriyle vurgularken İmam 7-E ise bu konudaki düşüncelerini *Deprem hakikaten dehşetli bir şeydir. İster istemez insan korkuyor. Neye sahip olursanız olun illaki depremden korkarsınız. Çünkü o deprem esnasında hem yerin sarsılması hem çıkan sesler insana acayip bir korku veriyor. ... Bu Allah'ın azabıdır veyahut imtihanıdır. İman konusunda ise biz Allah'tan geldik Allah'a döneceğiz. Her şeyin sahibi Allah'tır bu şekilde Allah-u Teâlâ'ya teslim olmanız lazımdır. İsyankâr olmamız lazım*" sözleriyle aktardığı görüldü. Din görevlilerinin deprem esnasında dua ederek, Allah'a yalvararak yaşadıkları korkuyla başa çıkmaya çalıştıkları gözlemlendi. Bu bağlamda İmam 7-E depremin kıyametin bir provasını olduğunu belirtirken ister istemez korkuya kapıldığını ifade ettiği görüldü.

Bu çalışmada depremlerden ne tür derslerin çıkarılması gerektiği yönünde katılımcıların algıları öğrenilmeye çalışıldı. Katılımcılar, depremlerden hem maddi hem manevi anlamda derslerin çıkarılması gerektiğini vurguladığı tespit edildi. Katılımcılar, binaların standartlara uygun bir şekilde yapılması, insanların manevi açıdan da tövbe istiğfar ederek Allah'ın azametini ve kudretini hatırlamaları gerektiği yönündeki düşüncelerini aktardı. KKH 6-K bu konudaki düşüncelerini "*Tedbir... Ne veya kim olursa olsun asla sebepler noktasında taviz verilmemesi gerektiğiyle ilgili dersler verir*" sözleriyle dile getirirken İmam 6-E ise bu konudaki düşüncelerini "*Depremler kıyametin provasını gibidir. O gün kimse kimseyi düşünemez herkes kendi derdine düşer*" cümleleriyle vurguladığı görüldü. Katılımcıların depremlerden sonra yapılacak yapıların daha sağlam yapılması gerektiğini açıklarken aynı zamanda insanların manevi olarak Allah'a yönelmeleri gerektiğini ifade ettiği izlendi.

Din görevlilerin depremlerle mücadelede dinsel açıdan görüşleri merak edildi ve bu bağlamda düşünceleri deşifre edilmeye çalışıldı. Katılımcıların dini açıdan deprem öncesi gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini vurguladığı deprem sonrasında da sosyal yardımlaşmanın yanında manevi olarak depremezdelere yardım edilmesi gerektiğinin belirtildiği tespit edildi. Bu kapsamda katılımcılar; din görevlilerinin deprem hakkında insanları bilinçlendirebileceklerini, deprem öncesi ve sonrasında yapılması gerekenler konusunda insanları yönlendirebileceklerini, insanların acılarını paylaşabileceklerini ve psiko-sosyal anlamda depremezdelere yardım edebileceklerini vurguladı. Bu konuda KKH 2-K düşüncelerini "*Deprem bilinci edinmek diğer tüm insanlar gibi din görevlilerinin de yapması gereken önemli bir iştir. Deprem ile ilgili eğitimler almak ve vermek insanları bu konuda bilinçlendirmek öncesinde evlerin ve binaların yapımında sorumlu olan kişilerin ortak olduğu ve sonuçlarından da hepsinin mesul olduğunu insanlara anlatılmalı*" sözleriyle aktarırken İmam 9-E ise bu konudaki düşüncelerini "*Deprem, afet ve ilk yardım eğitimi... Depremezelerde manevi motivasyon eğitimi ve fıkhî olarak mevtalara uygulanacak gasl, tekfin ve definde izlenecek yolun ilmi olarak eğitimini almış olmak*" cümleleriyle aktardığı görüldü. Yapılan görüşmelerde katılımcıların; din görevlilerinin deprem öncesinde hutbelerde ve dini sohbetlerde insanlara sorumluluklarını hatırlatmaları konusunda yardımcı olabileceklerini, deprem sonrasında ise yakınlarını kaybetmiş depremezdelere yalnız bırakmayarak onlara dini nasihatlerde bulunabileceklerini, depremezdelere cenazeleri ile ilgilenerek psikolojik anlamda onlara yardımcı olabileceklerini ifade ettiği gözlemlendi.

Sonuç

Toplumlar depremleri zamanın koşullarına göre farklı şekillerde yorumlamakta ve değişik sebeplere bağlama eğiliminde olmaktadır. Kimi toplumlar depremleri fay hatlarının kırılması şeklinde sadece doğa kanunlarına bağlarken kimi toplumlar da yaratıcının vermiş olduğu uyarı, ceza, imtihan ve/veya kader olarak değerlendirmektedir. Afetlerin meydana geliş sebeplerinin tartışılması önemli olmakla birlikte afetlerde can ve mal kayıplarının önlenmesi veya en aza indirmesi çalışmaları da güncelliğini korumaktadır. Afetleri din ilişkisi çerçevesinde tartışmanın önemli olduğu görülmektedir.

Afetlerin din olgusu ile ilişkisi bağlamında bilim, teknoloji, akıl, irade ve sorumluluk üzerinden değerlendirmenin büyük önem taşıdığı görülmektedir. Diğer taraftan deprem gibi afet konularında İslam'da kader ve tevekkül anlayışın irade ve sorumluluğu öncelendiği ve afetlerde bu kavramları ön plana çıkardığı görülmektedir. Yapılan görüşmelerde din görevlilerinin; kader ve tevekkül kavramlarının akıl ve bilimle örtüştüğünü ifade ettikleri izlenmektedir. Bunun yanı sıra din görevlileri kader ve tevekkül kavramlarının toplum tarafından yanlış anlaşıldığı ve sorumluluk gerektirmeyen bir durum olarak algılandığını beyan etmektedir. Bu çalışmada İslam âlimleri depremlerin Sünnetullah gereği Allah'ın yeryüzüne koymuş olduğu belli bir ölçü çerçevesinde gerçekleştiğini, buna karşılık insanların gerekli tedbirleri alarak afetlere hazırlıklı olmaları gerektiğini belirttikleri görülmektedir. Yapılan görüşmelerde din görevlilerin depremin oluşumunu genel olarak hem dini hem bilimsel açıdan açıkladıkları anlaşılmaktadır. Din görevlilerin depremin oluşumundaki güç ve kaynağı dini sembol ve kavramlarla açıkladıkları görülmektedir. Depremin fay hatlarının kırılması sonucu meydana geldiği kanaati yaygın olmakla birlikte, depremin ardındaki güç ilahi bir nedene bağlanmıştır. Ayrıca bazı din görevlilerinin helak olan kavimler örneğinden Kur'an'dan referans alarak depremleri ilahi bir ceza veya uyarı olarak değerlendirdikleri gözlenmiştir. Depremlerin ilahi kanunlar gereği meydana geldiğini depremlere karşı insanların sorumluluklarının bilincinde olup depremlere karşı mücadele etmeleri gerektiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bununla birlikte depremin insanoğlunun doğadaki dengeyi tahrip etmesinin bir sonucu olduğu düşüncesi de dile getirilmiştir.

Kaynakça

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. Erişim 15 Mart 2023. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>
- Altıntaş, Ramazan. "Yazgıcı ve Özgürlükçü Tevekkül Anlayışının Çalışma Hayatına Etkileri". 3/7 (2000), 113-136.
- Altuncu, Tuba. *İnsan İradesi ve Kader İlişkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Aydın, Cüneyd. "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (2019), 101-122. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyyat.469645>
- Bulut, İsmail. "Kader-Engellilik İlişkisine Kelami Bir Yaklaşım". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 20-51.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. Çanakkale: Paradigma Yayıncılık, 2002.
- Çağrı, Mustafa. *Ana Hatlarıyla Ahlâk ve İslâm Ahlâkı*. Ensar Yayınevi, 2018.

- Çağrı, Mustafa. "Tevekkül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/1-2. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Geray, Haluk. *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. İstanbul. Genesis Kitap, 2011.
- Gökçen, Ahmet. "Afet Kavramı ve Başlıca Afet Türleri". *Afet Sosyolojisi*. ed. İslam Can. 45-56. Konya: Çizgi Kitapevi, 2020.
- Güler, İlhami. "Doğal Felaket, Afet ve Kader". Erişim 17 Mayıs 2023. <https://www.ilhamiyyat.com/dogal-felaket-%20afet-ve-kader/>
- İmam-ı Müslim. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İmam-ı Buhari. *Sahih-i Buhari muhtasarı*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2008.
- İnce, Celal. "Afetler Çağı, Afetlerin Yapısal Dönüşümü ve COVID-19". *Journal of Turkish Studies* 15/4 (2020), 565-578. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44080>
- Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Say Yayınları, 2003.
- Kaplan, Hasan vd. "Doğal Afetleri Anlamlandırma ve Başa Çıkma: Covid-19 Salgını Üzerine bir Saha Araştırması". *Journal of Turkish Studies* 15/4 (2020), 579-598. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44477>
- Karadeniz, Osman. "Kader/Takdir: Her Şeyin Bir Ölçüye Göre Yarattılması". *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün. 459-466. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Karaman, Fikret. "Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci". *Diyanet İlmî Dergi* 56/3 (2020), 903-936.
- Karaoşman, Muhammet. "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Âfetlerin Ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120. <https://doi.org/10.31121/tader.781039>
- Kula, Naci. "Deprem ve Dini Başa Çıkma" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2002), 234-255.
- Küçükcan, Talip - Köse, Ali. *Doğal afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Okumuş, Ejder. "Tabii Afetler, Din ve Toplum-Marmara Depremi Örneği" 15/3 (2002), 339-379.
- Özdemir, Metin. *İlâhî Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Sağlam, Ahmet Rifat. *Kur'an'da Kader ve İnsan Psikolojisine Etkileri*. Ahir Zaman, 2018.
- Sönmez, Mustafa. "Kelami Düşüncece Allah'ın İradesini Sınırlandırma Problemi: Mutezili Yaklaşımın Bir Tahlili". *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 141-156.
- İmam-ı Tirmizi. *Sünen-i Tirmizi ve Tercümesi*. Ankara: Yunus Emre Yayınları, 2007.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Erzurum. Eser Yayınları, 1971.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim <https://kuran.diyaret.gov.tr/>
- Kutsal Kitap*. Levililer, 26/14. Erişim <https://kutsalkitap.info.tr/>